

DIN PARTEA AUTORULUI

În momentul acesta, când mă pregătesc să aștern pe hârtie viața eroului meu, Aleksei Feodorovici Karamazov¹, mă simt oarecum încurcat. Și iată de ce: deși spun că este eroul romanului meu, îmi dau seama că Aleksei Feodorovici nu e nici pe departe ceea ce se cheamă un om mare; mă aștept, deci, să mi se pună o seamă de întrebări inevitabile, bunăoară: „Prin ce este remarcabil Aleksei Feodorovici al dumitale, de vreme ce l-ai ales ca erou? Ce anume a făcut? Cine îl cunoaște și prin ce a devenit el cunoscut? De ce eu, cititorul, trebuie să-mi pierd vremea cercetând viața lui?”

Întrebarea din urmă este cu atât mai dificilă cu cât n-aș avea altceva de răspuns decât: „Poate c-o să vă dați seama din roman.” Dar dacă citind romanul, asta n-o să se întâmple, lumea nu va fi de acord cu însemnătatea lui Aleksei Feodorovici al meu? O spun fiindcă mi-e teamă că, din păcate, așa va fi. Pentru mine este într-adevăr un om cu totul deosebit, dar am cele mai mari îndoieli că voi reuși să-l conving pe cititor că Aleksei Feodorovici este, probabil, un așa-numit om de acțiune, dar care se manifestă într-un fel destul de vag, de nedefinit. De altfel, nici nu cred că s-ar putea în ziua de azi să pretindem unui om ca în tot ce face să urmărească un țel precis. Un lucru totuși e sigur, și anume că eroul meu este un om original, dacă nu chiar ciudat. Originalitatea și ciudățenia lui însă mai mult îi dăunează decât îi conferă vreun drept la atenția semenilor săi, mai ales în timpurile noastre, când lumea caută să asocieze cazurile particulare și să descopere o semnificație cât de cât generală în haosul care domnește pretutindeni. Iar un om ciudat este, de cele mai multe ori, un caz particular, izolat. Nu-i așa?

Dacă nu sunteți însă de acord cu ultima afirmație și-mi veți răspunde: „Ba nu, nu-i așa”, sau „Nu totdeauna e așa”, atunci s-ar putea să mă simt ceva mai liniștit în ce privește importanța eroului meu, Aleksei Feodorovici. Fiindcă

¹ „Karamazov” – modificare a numelui cunoscutului terorist Karakozov, care a săvârșit atentatul din 4 aprilie 1866 împotriva țarului Alexandru al II-lea. În notele pregătitoare la roman, Dostoievski face direct aluzie la Dmitri Karakozov.

un om ciudat nu numai că „nu este totdeauna“ un caz particular, izolat, ci, de multe ori, s-ar putea ca tocmai el să dețină cele mai caracteristice trăsături ale epocii respective, în timp ce contemporanii lui să fi fost smulși cu toții, dintr-o cauză ori alta, de o răbufnire năprasnică de vânt din ansamblul vieții.

La drept vorbind, aș fi putut foarte bine să renunț la toate aceste lămuriri destul de anoste și de confuze și să încep romanul fără nici un fel de preambul, zicându-mi: dacă e sortit să placă, lumea o să-l citească și așa. Nenorocirea este însă alta, și anume că biografia eroului meu e una singură, iar aici avem de-a face cu două romane¹. Mai important mi se pare a fi cel de-al doilea dintre ele, care înfățișează viața actuală a eroului meu, ceea ce face el chiar în clipa de față, în timp ce primul roman prezintă lucruri petrecute încă acum treisprezece ani și nici nu e, de fapt, un roman, ci numai un moment din prima tinerețe a eroului. Nu mă pot lipsi totuși de el, fiindcă multe dintre împrejurările zugrăvite în cel de-al doilea roman n-ar putea fi altfel înțelese cum trebuie. Lucru ce mă pune într-o încurcătură și mai mare decât cea despre care vorbeam mai înainte: din moment ce eu însumi, biograful, consider că și un singur roman ar fi încă prea mult pentru un erou atât de modest și de nedefinit ca al meu, cum îmi permit în cazul acesta să mă prezint cititorului cu două și în ce fel justific asemenea înfumurare din partea mea?

Cum nu mă simt în stare să răspund la aceste întrebări, am decis să le ocolesc pur și simplu, lăsându-le neclarificate. Firește, un cititor dotat cu oarecare perspicacitate va fi ghicit de mult că tocmai aici voiam să ajung și pe bună dreptate poate fi supărat că irosesc în zadar un timp atât de prețios cu o vorbărie inutilă. De data aceasta pot răspunde lămurit că dacă am irosit un timp prețios cu vorbe inutile am făcut-o, în primul rând, din politețe, iar în al doilea rând, fiindcă la mijloc este un șiretlic: orișicum, l-am prevenit, chipurile, dintru început pe cititor. De altfel, ca să spun drept, sunt mulțumit că romanul s-a împărțit de la sine în două părți distincte, „păstrând totuși unitatea de ansamblu“; după ce va ști ce cuprinde primul roman, cititorul va fi în măsură să hotărască singur dacă merită sau nu să înceapă lectura celui de-al doilea. Bineînțeles, nu pretind nimănui să le citească, dimpotrivă, orișicine e liber să azvârle cartea după ce va fi parcurs două pagini din primul roman ca să nu mai pună niciodată mâna pe ea. Există, totuși, unii cititori delicați – și

¹ Dostoievski intenționa să scrie un al doilea roman despre Karamazovi. Acțiunea acestuia trebuia să se plaseze la sfârșitul deceniului al 8-lea și începutul deceniului al 9-lea al secolului al XIX-lea. După mărturiile Annei Grigorievna Dostoievskaja – născută Snitkina (1846-1918), cea de-a doua soție a scriitorului – acesta avea de gând să dedice în întregime anul 1881 scrierii *Jurnalului*, iar anul 1882 continuării *Fraților Karamazov*. Moartea l-a împiedicat să-și realizeze proiectul.

spunând asta mă gândesc în primul rând la toți cititorii ruși – care vor ține cu tot dinadinsul să persevereze până la sfârșit, ca să nu comită cumva vreo eroare în imparțiala lor judecată. Tocmai față de acești cititori mă simt cu inima împăcată: cu toată conștiinciozitatea și pedanteria de care dau dovadă, le ofer motivul cel mai temeinic ca să lase cartea din mână de la primul capitol. Și cu aceasta am încheiat ceea ce voiam să spun în precuvântare. Sunt de acord cu domniile voastre că nu avea nici un rost, dar din moment ce am scris-o, de ce să nu rămână?

Și acum, să trecem la fapte.

PARTEA ÎNTÂI

ISTORICUL UNEI FAMILII OARECARE

I. FEODOR PAVLOVICI KARAMAZOV

Aleksei Feodorovici Karamazov era cel de-al treilea fiu al lui Feodor Pavlovici Karamazov, un moșier de la noi din județ, a cărui moarte tragică, survenită în împrejurări misterioase exact acum treisprezece ani – dar despre asta o să am prilejul să vorbesc mai pe larg ceva mai încolo – stârnise la un moment dat oarecare vâlvă în jurul numelui său (așa se și explică faptul că lumea își mai aducea și acum aminte de el). Deocamdată mă voi mulțumi să vă spun doar că acest „moșier“ (cum i se zicea, deși, în toată viața lui, aproape că n-a locuit la el, la moșie) era un personaj ciudat; totuși, ca tip omenesc, nu constituia deloc o excepție: Feodor Pavlovici nu era numai o canalie și un desfrânat, dar, în același timp, și un om absurd; trebuie să adaug însă că făcea parte din acea categorie de inși care, oricât de absurzi ar fi, se pricep de minune să-și aranjeze afacerile patrimoniale, singurul lucru pare-se la care se pricep cu adevărat. Așa, bunăoară, Feodor Pavlovici își începuse cariera fără să aibă mai nimic, fiindcă moșia lui era destul de săracă: se ducea pe la mesele altora, mâncând azi aici, mâine dincolo, ajungând să trăiască pe spinarea unor boieri mai cu dare de mână; ca după moartea lui să iasă la iveală că lăsase o avere care se ridica la aproape o sută de mii de ruble bani gheață. Și când te gândești că toată viața lui fusese cel mai absurd și mai aiurit de la noi din județ! Repet: nu este vorba de prostie – majoritatea celor în genul său sunt oameni destul de inteligenți și mai au, pe deasupra, și o anumită șiretenie –, ci de o comportare absurdă, care are un caracter specific, aș spune chiar național.

Feodor Pavlovici fusese însurat de două ori și avea trei fii: cel mai mare, Dmitri Feodorovici, de la soția dintâi, iar ceilalți – Ivan și Aleksei – din a doua căsătorie. Prima lui soție era dintr-o familie de boieri, Miusov, oameni cu stare și bine văzuți la noi în județ. Cum se făcea totuși că o fată frumoasă, cu zestre și pe deasupra inteligentă, dezghețată – ca atâtea fete din generația noastră, dar care se întâmpla să mai apară pe ici, pe colo și în trecut – fusese în stare să se mărite cu un „terchea-berchea“, cum era considerat Feodor

Pavlovici pe atunci, asta n-aș mai putea să vă spun. Am cunoscut cândva o domnișoară din generația „romantică” de altădată, care, după câțiva ani de tainică iubire pentru un domn – cu care de altfel s-ar fi putut mărita oricând în modul cel mai liniștit –, a sfârșit totuși prin a născoci fel de fel de piedici de netrecut și, într-o noapte vijelioasă, și-a făcut seama, aruncându-se de pe un mal înalt ca o stâncă, în apele destul de adânci și rezezi ale unui râu; și s-a înecat doar dintr-o fantezie, numai și numai ca s-o imite pe Ofelia lui Shakespeare; îmi vine chiar să cred că lucrurile s-ar fi schimbat dacă acea stâncă – pe care mai demult o avusese în vedere și o îndrăgise – n-ar fi fost atât de poetică și dacă în locul ei s-ar fi aflat un mal neted și foarte prozaic, poate că atunci fata nu s-ar mai fi sinucis. Faptul este perfect autentic și sunt convins că în ultimele două-trei generații cazurile acestea au fost destul de frecvente în istoria popoului nostru. Tot așa și cu Adelaida Ivanovna Miusova; măritișul ei fusese, fără doar și poate, efectul unor influențe străine, rezultatul „frământărilor unui suflet captiv”¹. Poate că voise să-și afirme astfel independența feminină, să protesteze împotriva condițiilor sociale, împotriva despotismului familiei și al rudelor, în timp ce, pe de altă parte, imaginația ei indulgentă reușise s-o convingă – deși numai pentru o clipă – că Feodor Pavlovici, pe care toată lumea îl știa ca pe un linge-blide, ar fi în realitate unul dintre cei mai curajoși și mai ascuțiți la limbă oameni ai epocii aceleia de tranziție spre alte vremuri mai bune, când de fapt individul nu era decât un biet măscărici răutăcios, atâta tot. Ceea ce o încântase mai ales pe Adelaida Ivanovna fusese latura aventuroasă a măritișului ei, adică răpirea. În ceea ce-l privește pe Feodor Pavlovici, prin însăși poziția pe care o avea în societate, era omul cel mai potrivit pentru asemenea lovituri de teatru, fiindcă dorea din tot sufletul și cu orice preț să parvină; iar ca să intri într-o familie bună și să mai iei și zestre pe deasupra era, desigur, un lucru foarte ispititor. Cât despre dragoste reciprocă, ea nu exista – pare-se – deloc, nici din partea miresei, nici din partea lui, deși Adelaida Ivanovna era o fată într-adevăr frumoasă. A fost, cred, în felul său, unicul caz în viața lui Feodor Pavlovici – un bărbat altfel foarte senzual, gata oricând să se aprindă de cum vedea o fustă. Adelaida Ivanovna era, așadar, excepția, fiind singura femeie care nu-i spunea nimic.

Aproape imediat după ce fugise cu dânsul, Adelaida Ivanovna deschisese ochii asupra bărbatului ei și-și dăduse seama că nu simte nimic altceva pentru el decât dispreț. Lucrurile stând astfel, urmările căsătoriei nu întârziară să se arate. Și cu toate că familia miresei se resemnase destul de repede, ba chiar

¹ Expresie împrumutată dintr-o poezie a lui Lermontov (*Nu crede, nu te-ncrede-n tine, vizătorule tânăr* – 1839).

acceptase să-i încredințeze fugarei zestrea cuvenită, cei doi soți duseseră din primele zile o viață agitată, de certuri interminabile. Se spune că, în ciuda neînțelegerilor, tânăra căsătorită dăduse totdeauna dovadă de noblețe și frumusețe de caracter, arătându-se cu mult superioară soțului său; acesta, după cum s-a aflat acum, pur și simplu pusese mâna pe toată averea Adelaidei – aproape douăzeci și cinci de mii de ruble – chiar din momentul când ea o căpătase, bani gheață, care s-au și dus pe apa Sâmbetei. În foaia de zestre mai erau trecute un cătun și o casă destul de arătoasă la oraș, pe care, bineînțeles, Feodor Pavlovici încercase în fel și chip să și le însușească printr-un act legalizat și cine știe dacă nu și-ar fi ajuns scopul numai și numai fiindcă soția sa, scârbită până în adâncul sufletului și sătulă până-n gât când îl vedea cum îi cerșește banii și încearcă s-o șantajeze cu atâta cinism, se simțea prea istovită ca să-i mai țină piept și ar fi dat orice numai s-o lase în pace. Din fericire, familia intervenise la timp, retezând ghearele jecmănitorului. Se știe, de asemenea, că de multe ori soții ajungeau chiar la bătaie și că în astfel de ocazii nu Feodor Pavlovici, ci Adelaide Ivanovna se dovedea mai iute de mână. Era o femeiușcă brunetă, impulsivă, aprigă la mânie, îndrăzneată și pe deasupra înzestrată cu o putere fizică la care nu te-ai fi așteptat. Până la urmă, ea își luase lumea în cap și plecase cu un seminarist, un amărât de învățător sărac lipit pământului, lăsând în seama lui Feodor Pavlovici un copil de trei ani – Mitea. Văzându-se singur, Feodor Pavlovici nu găsisese altceva mai bun de făcut decât să-și transforme imediat casa într-un fel de harem și s-o țină numai în chefuli zgomoatoase, iar când se sătura de beții, să colinde gubernia în lung și-n lat, povestind cu lacrimi în ochi orișicui voia să-l asculte despre infamia Adelaidei Ivanovna; lamentările lui cuprindeau mai totdeauna o serie de amănunte din viața conjugală, pe care orice soț tare s-ar rușina să le dea în vileag față de niște străini. Mai mult, s-ar fi zis că rolul de soț încornorat pe care-l juca în ochii lumii ca și toate detaliile intime nu numai că-i făceau plăcere, ci chiar îl și măguleau. „Te lauzi de parc-ai fi fost avansat în grad, de parcă nici n-ai fi dat de necaz“, îi spuneau unii mucaliți. Alții susțineau că omul se simte pur și simplu fericit că, în sfârșit, avea prilejul să facă pe clovnul, prefăcându-se într-adins, ca lumea să râdă și mai cu poftă, că nu observă ridicolul acestei situații. Cine știe, poate că totuși nu era decât o naivitate din partea lui. După câtva timp, Feodor Pavlovici izbutise să dea de urma fugarei. Sărăcuța se afla la Petersburg, unde se refugiase cu seminaristul ei, apucând pe calea celei mai depline emancipări. Feodor Pavlovici începu să se frământa și-și puse în gând să plece la Petersburg. Pentru ce? Nici el probabil n-ar fi știut să spună. Și ar fi și plecat, desigur, dacă, luând această hotărâre, nu s-ar fi simțit îndreptățit să tragă mai

înainte un chef zdravăn ca să prindă curaj. Tocmai atunci însă, familia nevesti-sii fusese înștiințată că biata de ea murise la Petersburg. Murise subit, într-o mansardă, după unii, de febră tifoidă, după alții, răpusă de foame. În momentul când Feodor Pavlovici aflase vestea, era beat turtă; se zice c-ar fi ieșit val vârtej în stradă, strigând de bucurie, cu brațele ridicate la cer: „Slobozește acum pe robul tău!“ Unii susțin totuși că plângea cu hohote, ca un copilăș, încât ți se rupea inima auzindu-l, oricât ți s-ar fi părut de respingător. Și poate să fi avut dreptate și unii, și alții, adică să fi fost fericit, pentru că se văzuse în sfârșit liber și să fi și plâns moartea celei care-i dăruise libertatea. Oamenii, cât ar fi ei de răi, sunt adeseori mai naivi decât s-ar putea crede și au o candoare pe care nimeni nu le-ar bănuia-o. Ca oricare dintre noi de altfel.

II. FEODOR PAVLOVICI SE DESCOTOROSEȘTE DE PRIMUL SĂU FIU

Nu e greu să ne închipuim ce fel de tată putea să iasă dintr-un om ca Feodor Pavlovici și ce educație putea el să dea unui copil. Procedase, deci, exact așa cum era de așteptat, părăsindu-și cu desăvârșire și definitiv odrasla zămislită cu Adelaida Ivanovna, și nu din ură sau dintr-un sentiment de mândrie conjugală rănită, ci pentru că uitase pur și simplu că avea un fiu. Așa se face că în vreme ce el împuia capul tuturor cu tânguiriile lui lăcrămoase, făcând din casa lui un adevărat locaș de desfrâu, băiețașul, Mitea, care abia împlinise trei anișori, ajunsese să fie ocrotit de Grigori, o slugă credincioasă. Dacă acesta n-ar fi avut atunci grijă de bietul copil, în toată casa nu s-ar fi găsit cineva care să-i primenească măcar cămășuța. Rudele din partea mamei păreau că nici nu se sinchiesc de existența lui, mai ales în primul an. Bunicu-său, domnul Miusov, tatăl Adelaidiei Ivanovna, încetase din viață; bunica, rămânând văduvă, se mutase la Moscova, unde căzuse bolnavă la pat, iar cât privește surorile maică-sii, se măritaseră între timp, așa încât aproape un an de zile Mitea rămăsese în izba lui Grigori. De altfel, chiar dacă taică-său și-ar fi amintit de el (oricum, nu se putea să nu știe că are un copil), l-ar fi ținut tot așa surghiunit în izba lui Grigori, fiindcă – orice s-ar zice – băiatul ar fi fost totuși o piedică pentru viața lui dezmațată. Tocmai atunci întâmplarea făcuse să se întoarcă în țară un văr de-al răposatei, anume Piotr Aleksandrovici Miusov, care fusese până atunci la Paris și care mai apoi avea să plece din nou, pentru mulți ani, în străinătate. Pe vremea la care ne referim însă, Miusov era

în floarea tinereții, un om cu totul deosebit de restul familiei, cultivat și umblat prin lume, obișnuit cu viața marilor capitale, european până în vârful degetelor – și așa avea să rămână toată viața – și, până la sfârșitul zilelor sale, un liberal de tipul celor de pe la 1840-1850. Miusov, de altfel, era în legătură cu o serie întreagă de liberali din țară, ca și din străinătate, oameni cu cele mai avansate idei ale epocii: îi cunoscuse personal pe Proudhon¹ și pe Bakunin²; iar la bătrânețe nu era plăcere mai mare pentru el decât să vorbească despre evenimentele petrecute în cele trei zile³ ale revoluției franceze din februarie 1848, la care – după cum lăsa să se înțeleagă – ar fi luat și el parte, luptând efectiv pe baricade. Era poate cea mai frumoasă amintire a lui din tinerețe. Ca situație materială, era un om înstărit, stăpân peste o mie de suflete, așa cum se socoteau avuțiile altădată. Avea o moșie de toată frumusețea în împrejurimile orașului, învecinată cu pământurile vestitei noastre mânăstiri, cu care – încă din anii tinereții, de când intrase, adică, în posesiunea moștenirii – Piotr Aleksandrovici era în proces și părea c-o să mai fie încă multă vreme pentru nu știu ce drepturi asupra pescuitului în râu sau a tăierii copacilor din pădure – nu mai țin minte. Procesul îl deschisese numai așa, din principiu, considerând ca pe o datorie a sa de cetățean luminat să lupte împotriva „clericaliștilor“. Aflând totul despre Adelaida Ivanovna, de care-și aducea foarte bine aminte, bineînțeles fiindcă o admirase cândva pentru frumusețea ei, precum și despre existența lui Mitea, Piotr Aleksandrovici se decisese să intervină, cu tot disprețul pe care-l avea pentru Feodor Pavlovici și toată indignarea ce clocoțea în inima lui tânără. Abia atunci avusese prilejul să-l cunoască. Piotr Aleksandrovici îi declarase din capul locului că dorea să ia copilul în grija lui să-l crească și să-l educe. Mai târziu, Miusov va povesti – ca un lucru semnificativ pentru caracterul individului – că în momentul când îi pomenise despre Mitea, Feodor Pavlovici făcuse o mutră mirată, ca și cum nu înțelegea despre cine-i vorba și nici habar n-ar fi avut că la el în casă se afla un copil mic. Piotr Aleksandrovici, firește, putea foarte bine să exagereze, totuși,

¹ Pierre Joseph Proudhon (1809-1865), filosof și economist francez, ilustru reprezentant al anarhismului; i-a cunoscut personal pe Bakunin, Herzen, Lev Tolstoi. În scrierile sale, Dostoievski s-a referit adesea la el.

² Mihail Aleksandrovici Bakunin (1814-1876), revoluționar rus, unul dintre fondatorii și ideologii anarhismului și narodnicismului, prieten cu Belinski, Herzen, Turgheniev. Dostoievski l-a întâlnit prima oară la Londra, în 1862.

³ Acestea sunt: 22 februarie, când a început revolta poporului împotriva aristocrației și guvernului; ziua următoare cu ciocniri armate și lupte pe baricadă; și 24 februarie, cea a victoriei temporare a insurgenților, materializată în demisia guvernului Guizot, abdicarea regelui și proclamarea celei de-a Doua Republici.

imposibil să nu fi fost și un grăunte de adevăr în spusele lui. Ce-i drept, lui Feodor Pavlovici îi plăcuse totdeauna să joace teatru, intrând în pielea celor mai diverse personaje, adeseori chiar fără vreun rost, dacă nu chiar în detrimentul său, ca în cazul de mai sus, bunăoară. Ceea ce de altfel este o particularitate constatată la o serie întreagă de oameni, dintre care unii infinit superiori lui Feodor Pavlovici. Piotr Aleksandrovici luase în serios toată treaba și reușise să fie numit (împreună cu Feodor Pavlovici) tutorele copilului, căruia maică-sa îi lăsase o moșioară și o casă în oraș. Mitea se mutase, așadar, la unchiul său de-al doilea, Miusov, care, fiind holtei, după ce pusese la punct situația veniturilor sale de la moșie, se grăbise să se întoarcă la Paris, unde se stabili pentru o bună bucată de vreme. Copilul fusese încredințat unei cucoane din Moscova, și ea tot mătușă de-a doua. La rândul său, Piotr Aleksandrovici, prinzând gustul vieții în străinătate, mai ales de când cu revoluția din februarie, a cărei amintire i se întipărise atât de adânc în suflet, încât până la sfârșitul vieții căuta mereu prilejul să vorbească despre ea, a uitat și el de copil. Nu trecuse mult și mătușa din Moscova închisese ochii; atunci Mitea fusese luat de una dintre fiicele ei măritate. Se pare că și după aceea, băiatului îi fusese dat să-și schimbe din nou – pentru a patra oară – domiciliul. Cum și în ce împrejurări – rămâne să vă spun altă dată, cu atât mai mult cu cât vom mai avea ocazia să vorbim de primul născut al lui Feodor Pavlovici; deocamdată mă voi mulțumi să menționez numai unele date din biografia lui, fără de care n-aș fi în măsură să încep romanul.

În primul rând, trebuie să vă spun că Dmitri Feodorovici era singurul copil al lui Feodor Pavlovici care crescuse convins că are ceva avere și că la majorat se va putea bizui pe o situație independentă. Altminteri, tinerețea lui fusese destul de agitată; nu apucase să-și termine studiile și intrase într-o școală militară, după care împrejurările îl aduseseră în Caucaz, unde câștigase galoane de ofițer, se bătuse în duel și fusese degradat, ca mai apoi să-și recapete iarăși gradul și să se țină noapte de noapte de chefuri, risipind banii în dreapta și-n stânga. Nu primise nici o lețcaie de la taică-său decât după majorat; până atunci se mulțumise să trăiască din datorii. Pe Feodor Pavlovici îl văzuse pentru prima oară la față abia după ce împlinise douăzeci și unu de ani, atunci când sosise în oraș ca să-și lămurească situația materială. Pe cât se pare, nu putu să-l înghită pe taică-său din primul moment; de altfel, nici nu zăbovise prea mult în casa părintească, grăbindu-se să-și ia tălpășița îndată ce apucase să-i stoarcă bătrânului o sumă oarecare de bani împreună cu promisiunea că-i va trimite regulat veniturile moșiei, în privința căreia nu izbutise să afle nimic (ceea ce este semnificativ), nici ce valoare are, nici la cât se ridică rentele respective. Taică-său,

în schimb, văzuse imediat, de la prima lor întâlnire (și este un lucru care trebuie reținut), că Mitea habar nu avea ce avere îi rămăsese, socotind-o mult mai mare decât era în realitate. Și se bucurase să constate asta, fiindcă bătrânul avea planurile lui. Dându-și seama că băiatul este flușturatic, o fire nerăbdătoare, impulsivă, pătimașă, un chefliu căruia putea foarte ușor să-i închidă gura – fie chiar numai pentru câțeva vreme – dacă-i dădea ceva parale, nu pregetase să exploateze situația, căutând să scape de el cu sume derizorii, pe care i le trimitea din când în când. În cele din urmă – adică la vreo patru ani după ce descinsese pentru prima oară în orașelul nostru – Mitea, pierzându-și răbdarea, sosise din nou în localitate, de astă dată hotărât să încheie toate socotelile cu taică-său. Și care nu-i fu mirarea când i se spuse lămurit că nu mai avea nici un sfaț, că, de altminteri, ar fi și greu să se facă un calcul exact, deoarece sumele pe care le primise depășiseră de mult valoarea în bani a moșiei – dacă nu cumva chiar îi rămăsese dator lui Feodor Pavlovici –, că după cutare și cutare tranzacție, pe care o încheiase la data cutare și cutare, nu mai avea dreptul să ceară nimic și așa mai departe. Uluit, tânărul bănuia că fusese tras pe sfoară, că aici trebuie să fie un dedesubt cam dubios, își ieșise din fire și mult nu mai lipsise ca să-și piardă mințile. Toate acestea, firește, contribuiseră la declanșarea catastrofei, care va constitui obiectul primului nostru roman cu caracter introductiv sau, mai bine zis, cadrul său. Dar mai înainte mă simt dator să spun câteva cuvinte și despre ceilalți doi fii ai lui Feodor Pavlovici, frații lui Mitea, și să arăt de unde venea fiecare.

III. CEA DE-A DOUA CĂSĂTORIE ȘI ODRASLELE RESPECTIVE

Foarte curând după ce se descotorosise de Mitea – care avea pe atunci patru ani – Feodor Pavlovici se însurase pentru a doua oară. De astă dată căsnicia ținuse opt ani încheiați.

A doua soție era, tot așa, o fată tânără de tot, Sofia Ivanovna, din altă gubernie, unde se întâmplase ca Feodor Pavlovici să meargă o dată împreună cu un ovreiaș cu care făcea unele mici afaceri. Ușuratic, bețiv și zurbagiu cum era, Feodor Pavlovici nu neglijașe totuși niciodată să-și plaseze cât mai bine capitalul și să-și aranjeze în chipul cel mai fericit pentru el afacerile, care de cele mai multe ori nu erau tocmai curate. Sofia Ivanovna provenea dintre „orfane“ – era fiica unui obscur diacon și rămăsese de mică singură pe lume.

Fata fusese crescută în casa îmbelșugată a tutearei sale, văduva generalului Vorohov, o bătrână de neam mare, care o luase sub aripa ei ocrotitoare și care o tiraniza. Nu cunosc prea multe amănunte, dar am auzit că într-o bună zi Sofia Ivanovna, bună, blândă și supusă din fire, fusese surprinsă în cămară tocmai când încerca să-și lege de gât ștreangul, pe care-l agățase de o grindă, într-un moment de disperare, sătulă de tirania, toanele și cicălelile de fiecă clipă ale bătrânei, care, fără să fie un suflet rău, neavând ce face toată ziua, ajunsese un adevărat despot. Feodor Pavlovici se duse să ceară mâna protejatei, dar generăleasa, după ce luase informații asupra lui, îl dăduse pur și simplu pe ușă afară. Folosind din nou mijlocul pe care-l mai folosisese o dată, pretendentul îi propuse atunci fetei să fugă de acasă. Și poate că Sofia Ivanovna nu i-ar fi dat ascultare, dacă ar fi aflat la timpul potrivit unele amănunte din viața lui. Din păcate însă, locuia în altă gubernie și apoi, ce putea să priceapă o copilă de șaisprezece ani, care știa doar un singur lucru: că orișice s-ar întâmpla, ar fi fost mai bine pentru ea decât să mai rămână o clipă în casa protectoarei sale. Așa că, sărăcuța, preferase s-o înlocuiască pe protectoare cu un protector. De astă dată, Feodor Pavlovici nu căpătă nici un ban zestre, fiindcă generăleasa, mâniată foc, nu voise să-i dea nimic fetei, ba îi mai și blestemase pe amândoi; ca să fim drepecți, trebuie să spunem că nici el nu se gândise la zestre, fiind ispitit de frumusețea neasemuită a copilei și mai ales de inocența ei. Libertinul acesta, care toată viața nu fusese atras decât de nurii celor mai vulgare femei, rămăsese în extaz în fața purității ei sufletești. „Când i-am văzut ochișorii aceia nevinovați, parcă mi s-a înfipt un cuțit în inimă“, avea să povestească el mai târziu, cu rânjetul lui odios. Unui om ca el însă, corupt până în măduva oaselor, până și candoarea nu era în stare să-i trezească decât cele mai josnice pofte. Cum nu primise nici o para zestre, ceea ce era, așa zicând, un „păcat“ de care nevastă-sa se făcuse vinovată în ochii lui – și profitând de faptul c-o scăpase, chipurile, „din ștreang“ și mai ales de neobișnuita ei blândete și umilință –, Feodor Pavlovici găsi foarte firesc să nu țină prea mult seama de ea și din primele zile chiar nu se sfii să calce în picioare cel mai elementar respect conjugal. La el în casă, sub ochii tinerei soții, se adunau tot soiul de lepădături și se dezlănțuiau adevărate orgii. Ca o trăsătură caracteristică, trebuie să menționez faptul că Grigori, rândușul, un om cumsecade, altminteri destul de mărginit, încăpățânat și morocănos, care o urăse de moarte pe prima lui stăpână, Adelaida Ivanovna, de astă dată trecuse cu totul de partea noii soții, luându-i mereu apărarea și certându-se din pricina ei cu Feodor Pavlovici, așa cum nu și-ar fi permis nici o slugă. Într-o bună zi pusese chiar cu de la sine putere capăt unei petreceri și dăduse cu de-a sila pe ușă afară

toate muieruștele. După câțiva ani, sârmana Sofia Ivanovna, silită de mică să îndure tirania cuiva, căpătase o boală de nervi, destul de frecventă printre femeile din popor, despre care lumea zice că sunt „apucate“. Bolnava, chinuită adesea de niște cumplite crize de isterie, ajungea uneori să-și iasă din minți. Cu toate astea, adusesese pe lume doi feciori, Ivan și Aleksei, cel dintâi născut chiar în primul an de căsnicie, cel de-al doilea – trei ani mai târziu. La moartea ei, Aleksei abia dacă împlinise trei anișori; oricât ar părea de ciudat însă, băiatul își aducea aminte de maică-sa, bineînțeles numai așa, ca prin vis. După ce Sofia Ivanovna închisese ochii pe vecie, băieții ei împărtășiseră soarta primului născut al lui Feodor Pavlovici, Mitea; fuseseră adică părăsiți cu desăvârșire de tatăl lor, care nici habar n-avea de ei, ajungând la rându-le să se aciuzeze tot în izba rândușului Grigori. Acolo îi găsisse tiranica generăleasă, binefăcătoarea care o crescuse pe mama lor. Așadar, bătrâna mai trăia încă și în cei opt ani de căsnicie ai Sofiei Ivanovna nu reușise să uite jignirea pe care o suferise. În tot acest timp primise pe sub mână informații foarte precise asupra vieții pe care „Sophie“ a ei era silită s-o ducă și aflând că biata era bolnavă și trăia mai rău ca în iad, declarase de vreo două-trei ori în auzul protejatelor sale: „Așa-i trebuie, a pedepsit-o Dumnezeu pentru că n-a știut să fie recunoscătoare.“

Exact la trei luni după moartea Sofiei Ivanovna, generăleasa descinsese pe nepusă masă la noi în oraș, ducându-se glonț la Feodor Pavlovici. Nu zăbovise mai mult de o jumătate de oră în localitate, dar acest răstimp fusese destul de bogat în evenimente. Era pe înserat. Feodor Pavlovici, cu care generăleasa nu mai dăduse ochii de opt ani încheiați, ieșise s-o întâmpine umblând pe două cărări. Lumea vorbește că, fără să sufle o vorbă, cum îl văzu înaintea ei, bătrâna i-ar fi tras două perechi de palme de răsunase curtea și, înșfăcându-l de ciuful din frunte, l-ar fi zgâlțâit de vreo trei ori, apoi, tot așa, fără un cuvânt, o pornise întins spre cocioaba unde se aflau copiii. Văzându-i în ce hal erau, murdari ca vai de ei și neprimeniți, îi mai arse o palmă și lui Grigori, punându-i în vedere c-o să-i ia cu dânsa; îi scosese apoi afară așa cum îi găsisse, îi înfășurase într-o pătură pe amândoi și, urcându-i în trăsură, plecase înapoi, acasă. Grigori, ca o slugă supusă ce era, înghițise palma fără să crâcnească și fără să-și îngăduie vreo obrăznicie, dimpotrivă, o petrecuse pe bătrâna până la caretă și, aplecându-se până la pământ, o asigurase cu gravitate că „Dumnezeu are s-o răsplătească pentru bieții orfani“. „Degeaba, că tot dobitoc ești!“ îi strigase generăleasa la plecare. Înțelegând, în sfârșit ce se întâmplase, Feodor Pavlovici chibzuiuse că, de fapt, situația nu putea decât să-i convină, drept care mai apoi, când i se ceruse să declare formal că într-adevăr consimte să încredințeze generălesei creșterea copiilor, nu făcuse nici o obiecție. Cât despre cele două

palme încasate, o bună bucată de vreme umblase încolo și îcoace prin oraș, povestind orișicui cum se întâmplase toată tărașenia.

Întâmplarea făcuse ca generăleasa să moară după puțin timp, nu însă înainte de a fi lăsat prin testament câte o mie de ruble fiecăruia dintre băieți, „pentru creșterea lor, bani de care să se folosească numai ei, în așa fel ca să ajungă până la majorat, fiindcă și așa e o pomană prea mare pentru niște copii ca ei, iar dacă dorește cineva să facă mai mult, n-are decât să deschidă punga“ etc., etc. Eu, personal, n-am citit testamentul, dar am auzit că, într-adevăr, cuprindea unele dispoziții curioase cam în genul acesta, sau în orice caz ceva destul de original formulat. Principalul moștenitor al bătrânei era un om de vază, mareșalul nobilimii din gubernia respectivă, Efim Petrovici Polenov. Acesta căutase, firește, să ia legătura cu Feodor Pavlovici, însă, dându-și seama din capul locului că nu va reuși să scoată de la el nici o lețcaie pentru creșterea copiilor (deși în asemenea ocazii Feodor Pavlovici nu răspundea niciodată cu un refuz categoric, mulțumindu-se doar să trăgăneze lucrurile și la fiecare nouă amânare învăluind totul într-o peltea sentimentală), se ocupase personal de soarta lor și ajunsese să se atașeze mai ales de cel mai mic, Aleksei, care fusese ani de zile găzduit chiar în sânul familiei mareșalului. Țin să atrag de la început atenția cititorului asupra acestei împrejurări. Se poate spune, așadar, că dacă cei doi tineri datorau cuiva recunoștință pentru creșterea și învățătura primită, acesta era Efim Petrovici, un om de o mare noblețe sufletească și de o rară bunătate. Mareșalul nu numai că nu se atinsese de mia de ruble lăsată prin testament de bătrână, dar avusese grijă s-o mai și sporească, așa încât la majorat, calculând dobânzile respective, fiecare dintre băieți avea un capital de câte două mii de ruble; de crescut, îi crescuse pe socoteala lui, cheltuind bineînțeles mai mult de o mie de ruble pentru fiecare în parte. Despre copilăria și adolescența acestor băieți n-am să vorbesc prea mult, mărginindu-mă să menționez numai unele împrejurări mai importante. Despre cel mai mare dintre ei, Ivan, nu pot spune, de altfel, decât că fusese un copil ursuz, taciturn, care, fără să fie timid, de la vârsta de zece ani își dădea foarte bine seama că era crescut de niște oameni străini, trăind din mila lor, că avea un tată de care ți-era rușine să vorbești și așa mai departe. De mic, adică foarte curând după ce fusese primit în sânul familiei Polenov – cel puțin așa se povestea mai târziu – se văzuse că băiatul era excepțional de ineztrată din fire și avea o aplicație deosebită pentru învățătură. N-aș putea să spun exact cum s-au petrecut lucrurile, dar la treisprezece ani Ivan părăsise căminul protectorului său pentru a pleca la Moscova ca să urmeze liceul, fiind dat în seama unui ilustru pedagog cu multă experiență, prieten din copilărie cu Efim

Petrovici. Amintindu-și mai apoi de toate acestea, Ivan mărturisea că îi datora foarte mult lui Polenov, care avea „pasiunea faptelor bune“ și pe care-l încântase ideea că un băiat cu asemenea geniale aptitudini avea să încapă pe mâinile unui pedagog genial. De altminteri, nici protectorul său și nici genialul pedagog nu mai erau în viață în momentul când tânărul nostru isprăvisе liceul și pășise pragul universității. Cum, din păcate, Efim Petrovici nu apucase să ia măsurile necesare înainte de a fi închis ochii, plata sumei lăsatе prin testament de generăleasa cea tiranică – sumă care între timp, datorită dobânzilor, se dublase – fusese întârziată de o serie întreagă de formalități și tergiversări inerente, așa că în primii doi ani de facultate tânărul se descurcase destul de greu, fiind silit să se întrețină singur și să și învețe în același timp. Trebuie să menționăm că nici nu încercase măcar să-i scrie tatălui său, poate din mândrie și dispreț, poate dintr-un calcul rece și sănătos, fiind convins că n-o să ajungă la nici un rezultat. Indiferent de motivele rezervei sale, fapt este că Ivan nu se pierduse cu firea și, după ce dăduse un timp meditații cu douăzeci de copeici ora, căpătase în cele din urmă de lucru prin diferite redacții de ziare, unde se prezenta cu câte un articolăș de zece rânduri însăilat pe marginea unor fapte diverse, semnând „Un martor ocular“. Se zice că aceste articolașe erau fără excepție atât de interesante și scrise cu atâta vervă, încât avuseseră totdeauna succes. Așa se face că Ivan Feodorovici reușise încă de pe atunci să-și dovedească într-un mod evident superioritatea practică și intelectuală față de toată acea pletoră a tineretului nostru studios de ambele sexe, a nefericiților în permanentă luptă cu mizeria, care băteau zi de zi pragurile ziarelor și revistelor din capitală, incapabili să găsească un mijloc mai fericit de a-și câștiga existența decât făcând traduceri și prelucrări din limba franceză. Luând astfel contact cu redacțiile, Ivan Feodorovici menținuse mai departe legătura cu ele, iar în ultimii ani de facultate începuse să publice o serie de cronici de specialitate scrise cu talent, ajungând să-și creeze oarecare faimă în cercurile literare. Numele lui însă fusese într-adevăr remarcat și reținut de un număr mai mare de cititori abia în ultimul an și în chip cu totul surprinzător. E un caz care merită să fie menționat. Terminând studiile universitare, Ivan, care își pusese în gând să plece cu cele două mii de ruble în străinătate, publicase într-una dintre revistele de prestigiu un articol destul de curios, care făcuse oarecare vâlvă și nu numai în rândurile specialiștilor, lucru cu atât mai ciudat cu cât subiectul atacat era cu totul străin de preocupările lui – Ivan studiasе științele naturii, or, articolul trata o problemă la ordinea zilei în momentul acela, și anume: reforma jurisdicției bisericești. După ce analiza părerile îndeobște cunoscute, autorul sfârșea prin a-și da în vileag propria lui

opinie. Dar ceea ce atrăgea îndeosebi luarea-aminte erau tonul în care fusese scris articolul și concluzia lui neprevăzută. Citindu-l, mulți dintre aceia care susțineau extinderea puterii bisericești crezuseră că autorul apăra punctul lor de vedere; în același timp însă, el fusese aplaudat nu numai de adepții laicizării unora dintre instituțiile clericale, dar chiar și de ateii. Până la urmă, se găsiră câțiva deștepți care să decreteze că în fond articolul cu pricina nu era decât o mistificare, un caraghioslăc. Am socotit totuși cu cale să-l pomenesc, deoarece, la un moment dat, ajunsese să fie cunoscut chiar și în vestita noastră mânăstire. Și cum aici toată lumea se interesa în cel mai înalt grad de reformă, articolul prilejuise o adâncă nedumerire. Interesul sporise când se aflase numele autorului, care se dovedise a fi concetățean de-al nostru, feciorul „ăluia, știi cine, al lui Feodor Pavlovici“. Și tocmai atunci se întâmplase să sosească și cel în cauză la noi în oraș.

Îmi amintesc că de la început m-am întrebat cu o ușoară strângere de inimă pentru ce venise oare Ivan Feodorovici și trebuie să mărturisesc că multă vreme n-am reușit să înțeleg motivul ce-l îndemnase să facă acest pas fatal, punctul de plecare al unei serii întregi de întâmplări dezastruoase. În primul rând mi se părea curios că un tânăr atât de instruit, de mândru și, în aparență, atât de rezervat fusese în stare să treacă pragul unei case al cărei stăpân ducea o viață atât de odioasă, venind să-și vadă tatăl, care niciodată nu voise să știe de el, ba mai mult chiar, uitase cu desăvârșire că există pe lume și nici măcar nu recunoștea c-ar fi băiatul lui și care, deși în ruptul capului nu i-ar fi dat o lețcaie, toată viața stătuse cu frica în sân că într-o bună zi feciorii săi Ivan și Aleksei îl vor sili să le dea bani. Și iată că, totuși, tânărul sosise în oraș și acceptase să locuiască în casa unui părinte de teapa lui Feodor Pavlovici, ba încă stătuse acolo o lună sau două, împăcându-se de minune cu el. Și nu numai eu m-am mirat de lucrul acesta. Piotr Aleksandrovici Miusov, rudă de-a șaptea spiță cu Feodor Pavlovici după soția dintâi, despre care am avut prilejul să vorbesc mai înainte și care sosise de curând de la Paris – unde se stabilise definitiv – să-și vadă moșia de lângă orașul nostru, se arăta și mai uimit decât alții. Mi-aduc aminte că, odată, după ce-l cunoscuse personal pe tânărul nostru, care-i făcuse o deosebită impresie și cu care discuta uneori în contradictoriu, invidiindu-l într-ascuns pentru cultura lui, spusese: „Ivan e un om atât de mândru, capabil oricând să-și câștige singur existența, în plus are și ceva parale cu care ar putea să plece în străinătate: atunci ce caută aici? E limpede ca lumina zilei că n-a venit după bani, cu atât mai mult cu cât tată-său în nici un caz nu i-ar da un sfaș. Nu-i place să bea și nici nu este ceea ce se cheamă un desfrânat. Cum se face atunci că se înțelege atât de bine cu

bătrânul, încât Feodor Pavlovici nu mai poate să trăiască fără el?“ Așa și era: Ivan exercita o vădită influență asupra tatălui său, care uneori chiar se îndupleca să-l asculte, deși era încăpățânat din fire, încăpățânat și abraj; ba de la o vreme începuse parcă să se poarte mai frumos...

Aflase mai apoi că unul dintre motivele pentru care venise aici fusese și faptul că fratele lui mai mare, Dmitri Feodorovici, îl rugase să se ocupe de interesele lui. Cei doi frați nu avuseseră încă ocazia să se vadă la față până acum, când se întâlniseră aici, în oraș, deși erau mai de mult în corespondență, întreținând un schimb de scrisori prilejuit de o anumită împrejurare deosebit de importantă mai ales pentru Dmitri Feodorovici. Despre toate acestea însă, cititorul va fi informat mai pe larg la momentul oportun. Totuși, chiar după ce îmi fusese dat să cunosc împrejurarea aceea excepțională, Ivan Feodorovici rămăsese mai departe o enigmă pentru mine, iar venirea lui – tot atât de inexplicabilă.

Trebuie să adaug că în momentul acela Ivan părea să fie un fel de mediator și că, probabil, voia să determine o împăcare între tatăl și fratele lui mai mare, Dmitri, aceștia fiind certați la cuțite; mai mult chiar, fiul îl dăduse în judecată pe bătrân.

Acest mic grup familial avea pentru întâia oară ocazia să se reunească, iar unii dintre membrii lui se vedeau acum pentru prima dată în viață. Aleksei Feodorovici, cel mai mic dintre frați, era singurul care venise de mai bine de un an în urbea noastră. Din păcate însă, îmi vine cam greu să vorbesc despre el în această parte introductivă, înainte de a fi apucat să-l aduc pe scenă în cuprinsul romanului; mă văd, totuși, obligat să-i închin și lui câteva rânduri aici, cel puțin ca să lămuresc o anumită particularitate, fiindcă trebuie să vă spun din capul locului că eroul meu vi se va înfățișa îmbrăcat în rasa călugărească. Da, Aleksei Feodorovici își făcea de un an de zile ucenicia în mănăstirea noastră și părea decis să se clăustreze pe viață între zidurile ei.

IV. CEL DE-AL TREILEA FIU, ALIOȘA

Pe vremea aceea, Alioșa abia împlinise douăzeci de ani (Ivan avea douăzeci și trei, iar Dmitri – douăzeci și șapte). De la bun început mă simt dator să vă spun că nu era nicidecum un fanatic, nici măcar – cel puțin așa îmi făcea impresia – un mistic. Prefer chiar să vă împărtășesc de la început părerea pe care o aveam despre el. Alioșa, în sufletul căruia încolțise de timpuriu